

Η νέα προδοσία των Παλαιστινίων

Ένα τουρνουά πινγκ πονγκ για το ξεμούδιασμα, με τους επικεφαλής των ξένων διπλωματικών αποστολών κι έπειτα πλατιά χαμόγελα, δυνατές χειραφίες και σειρές επί σειρών επαφές. Το πρόγραμμα των επικεφαλής του ισραηλινού Υπουργείου Εξωτερικών ήταν ασφυκτικά γεμάτο. Ορδές Αμερικανών και Ευρωπαίων αξιωματούχων κατέφθαναν τις τελευταίες εβδομάδες στο Ισραήλ για συνομιλίες – με τον αντιπρόεδρο των ΗΠΑ Τζο Μπάιντεν να αποτελεί το πρώτο και ισχυρότερο όνομα στη μαρχίζα. Είχαν προηγηθεί ο επικεφαλής του αμερικανικού Γενικού Επιτελείου, ο διευθυντής της CIA και δύο Αμερικανοί υφυπουργοί. Θα ακολουθούσαν η εκπρόσωπος της Ε.Ε. για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας και ο ίδιος ο γ.γ. του ΟΗΕ. Το τσάι και η συμπάθεια με τον Τζορτζ Μίτσελ –ειδικό απεσταλμένο των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή– θεωρούνταν πλέον κάτι το τετριμμένο.

Θέμα συζήτησης, μαζί με το Ιράν, η επίτευξη μιας νέας συμφωνίας μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινιακής Αρχής. Μιας συμφωνίας για έμμεσες συνομιλίες, με τη διαμεσολάβηση του Μίτσελ, οι οποίες τέσσερις μήνες μετά όφειλαν να δώσουν τη θέση τους σε απευθείας επαφές. Οι συνομιλίες θα ήταν οι πρώτες ύστερα από 15 μήνες «σιωπής», που επιβλήθηκε το 2009 από την εγκληματική εισβολή του Ισραήλ στη Γάζα. Κάτι έδειχνε να κινείται λοιπόν στο Παλαιστινιακό. Έτσι που κάποιοι έτρεφαν την αισιοδοξία πως η εικοσάχρονη ειρηνευτική διαδικασία θα έβρισκε επίτελους τον δρόμο της. Τα προβλήματα και οι προοπτικές της διαδικασίας αυτής αποτελούν το θέμα του παρόντος κειμένου.

Οι συνομιλίες δεν είχαν ποτέ τη στήριξη που απαιτούνταν για να οδηγήσουν σε ένα πραγματικά ελπιδοφόρο αποτέλεσμα. Από αραβικής πλευράς, ο Μαχμούντ Αμπάς μπορεί να είχε λάβει την ευχή του Αραβικού Συνδέσμου, συνάντησε όμως την έντονη αποδοκιμασία και της Χαμάς και μελών της παράταξής του, οι οποίοι θεωρούσαν τις έμμεσες επαφές άλλοθι για το Ισραήλ ενόσω συνεχίζει την αποικιοκρατική πολιτική του.

Η Κατερίνα Κιτίδη είναι δημοσιογράφος.

Η εξέλιξη των γεγονότων φάνηκε να τους δικαιολογεί απόλυτα. Την παραμονή της επίσκεψης Μπράιντεν, η ισραηλινή κυβέρνηση ανακοίνωσε την κατασκευή 1.600 νέων κατοικιών στην ανατολική Ιερουσαλήμ. Η Παλαιστινιακή Αρχή αναγκάστηκε να δηλώσει ότι το ισραηλινό σχέδιο εμποδίζει στην πράξη οποιαδήποτε ειρηνευτική προσπάθεια. Οι τετράμηνες έμμεσες συνομιλίες πέθαναν στα χέρια της, πριν ακόμα γεννηθούν. Όχι όμως τόσο αβίαστα, όπως με την κατάρρευση παλαιότερων ειρηνευτικών σχεδίων.

Η ανακοίνωση της κατασκευής των οικισμών προκάλεσε την αντίδραση ολόκληρης της διεθνούς κοινότητας – τόσο για την ουσία της όσο και για τη χρονική στιγμή που έλαβε χώρα. Καταδικάστηκε απ’ όλους τους εκπροσώπους του κουαρτέτου, ενώ Αμερικανοί αξιωματούχοι τη χαρακτήρισαν «δημόσια εξύβριση και προσβολή». Η αμερικανοϊσραηλινή ένταση στο διπλωματικό επίπεδο πέρασε και στο επίπεδο του Τύπου, με εκατέρωθεν ειρωνικά κείμενα ή σκίτσα, και την κοινή διαπίστωση ότι οι διμερείς σχέσεις βρίσκονται στο χειρότερο σημείο τους από τη δεκαετία του 1970.

Το αυτί του Νετανιάχου δεν φάνηκε να ιδρώνει μπροστά στη διεθνή πίεση. Λίγα μόλις 24ωρα πριν μεταβεί στην Ουάσινγκτον, για να συναντήσει τον Μπαράκ Ομπάμα, ενέκρινε την κατασκευή 20 επιπλέον κατοικιών και καταστημάτων στην ανατολική Ιερουσαλήμ. «Οι Ισραηλινοί κατασκεύαζαν την Ιερουσαλήμ πριν από 3.000 χρόνια και θα συνεχίσουν μέχρι και σήμερα να κατασκευάζουν στην Ιερουσαλήμ», κάγχασε ενώπιον του ισραηλινού λόμπι.

Η στάση του Νετανιάχου δείχνει ξεκάθαρα ποιος δυναμιτίζει τις ειρηνευτικές συνομιλίες, παρόλο που μέχρι σήμερα, κάθε φορά που παραβιάζονται, το φταίξιμο ρίχνεται στους Παλαιστίνιους. Αιτία για την κατάσταση στην Παλαιστίνη δεν είναι οι απόπειρες των Παλαιστίνιων να θέσουν τέλος στα δεινά τους τερματίζοντας με εξεγέρσεις την κατοχή. Αιτία είναι, κατά βάση, η ιμπεριαλιστική πολιτική εθνοκάθαρσης που εφαρμόζει το ισραηλινό κράτος. Επιβαρυντικοί παράγοντες, η υποκριτική στάση της διεθνούς κοινότητας (ιδιαίτερα των ΗΠΑ), όπως και οι αδυναμίες της ίδιας της παλαιστινιακής ηγεσίας.

Ισραήλ: το βασικό εμπόδιο για την ειρήνη

Η υφαρπαγή ολόκληρων συνοικιών στην ανατολική Ιερουσαλήμ, όπως και η επέκταση των εβραϊκών οικισμών στη Δυτική Όχθη, δεν αποτελούν στο ελάχιστο καινοφανείς πρακτικές για την ισραηλινή ηγεσία. Όλες οι ισραηλινές κυβερνήσεις από το 1967 ακολούθησαν μια πολιτική αύξησης της ισραηλινής παρουσίας στα παλαιστινιακά εδάφη, ταυτόχρονα με τον «στραγγαλισμό» του πληθυσμού τους –όπως περίτρανα αποδεικνύει τόσο το παράνομο τείχος στη Δυτική Όχθη όσο και το δίκτυο δρόμων που έχει δημιουργηθεί αποκλειστικά για τους Ισραηλινούς εποίκους.

Ο λόγος είναι ότι, από το 1967, το Ισραήλ ποτέ δεν αναγνώρισε το καθεστώς του ως δύναμη κατοχής στη Δυτική Όχθη και την ανατολική Ιερουσαλήμ. Αντιθέτως, εμφανίστηκε ως παράγοντας που διεκδικεί τα εδάφη αυτά. Στην ειρηνευτική διαδικασία, εκεί οφείλεται η επιμονή του Νετανιάχου ότι το ζήτημα των εποικισμών πρέπει να αφηθεί για την τελευταία φάση των διαπραγματεύσεων. Άλλη μια πάγια θέση του είναι ότι οι διαπραγματεύσεις δεν μπορούν να συνεχιστούν αν η Παλαιστινιακή Αρχή δεν αναγνωρίσει το Ισραήλ όχι μόνο ως εβραϊκό κράτος, αλλά ως έθνος-κράτος για τους Εβραίους. Ωστόσο αυτό θα ακύρωνε στην πράξη το δικαίωμα επιστροφής των Παλαιστινίων προσφύγων και θα δυσχέραινε ακόμη περισσότερο τη θέση των αραβικής καταγωγής πολιτών του Ισραήλ. Δύο ακανθώδη ζητήματα, δύο αδιάλλακτες αξιώσεις. Δύο προβλήματα που δεν λύνονται όχι μόνο στις χαμηλής διπλωματίας έμμεσες συνομιλίες αλλά ούτε καν στις υψηλού επιπέδου συζητήσεις, αν δεν αλλάξει ριζικά ο πολιτικός προσανατολισμός του ισραηλινού κράτους.

Κάτι τέτοιο δεν φαίνεται εφικτό για το άμεσο μέλλον. Απόδειξη δεν είναι μόνο τα αποτελέσματα των τελευταίων εκλογών στο Ισραήλ, που επιβεβαιώνουν το σταδιακό εκφασισμό της κοινωνίας του. Απόδειξη είναι και η πάγια τακτική του να μην προσφέρει παρά ψίχουλα στην ειρηνευτική διαδικασία, την οποία δεν έχει λόγο να μεταβάλει ουσιαστικά, όντας στη θέση του ισχυρού. Πώς συνοψίζεται η τακτική αυτή; Μπορούμε να ξεχωρίσουμε τέσσερα σημεία:

Πρώτον, το Ισραήλ δυναμιτίζει έστω και τις ελάχιστες φιλικά προσκείμενες προς τους Παλαιστίνιους συνομιλίες ή διαμεσολαβητικές προσπάθειες σε διεθνές επίπεδο. Δεν είναι σπάνιο, πριν από τις επισκέψεις ξένων μεσολαβητών, να εμποδίζει τους Παλαιστίνιους να έχουν πρόσβαση στο τέμενος του Αλ Ακσά ή να προσπαθεί με νέους, ευφάνταστους τρόπους να μεταβάλει τη γεωγραφία της ανατολικής Ιερουσαλήμ. Ωθώντας κατ' αυτό τον τρόπο τους Παλαιστίνιους σε πράξεις αντίστασης, οι Ισραηλινοί ρίχνουν το φταίξιμο στην άλλη πλευρά για την προδιαγεγραμμένη αποτυχία των συνομιλιών.

Δεύτερον, το κράτος τους ασκεί καθημερινή βία εναντίον των Παλαιστινίων. «Όταν τα σύνορα είναι κλειστά, όταν όλοι οι δρόμοι για να μπει και να βγει από τη Γάζα είναι κλειστοί, αυτό είναι βία. Καθημερινή βία. Όταν τα παιδιά δεν έχουν στυλό, μολύβι και χαρτί για να χρησιμοποιήσουν στο σχολείο, αυτό είναι βία. Όλοι μιλούν για τα τρόφιμα. Τα τρόφιμα δεν είναι το πρόβλημα. Το πρόβλημα είναι το δικαίωμα των Παλαιστινίων να παράγουν, να δημιουργούν, να εξάγουν, να ταξιδεύουν – και αυτό καταστρατηγείται ήδη δέκα χρόνια πριν ξεκινήσουν οι πυράυλοι από τη Γάζα» σημειώνει η Αμίρα Χαςⁱ. Το Ισραήλ επιμένει στην κατοχή, παρά τις εκ του αντιθέτου διαβεβαιώσεις του.

Τρίτον, η κυβέρνησή του σαμποτάρει κάθε προσπάθεια απόδοσης δικαιοσύνης υπέρ των Παλαιστινίων. Τρανταχτό παράδειγμα, η έκθεση Γκόλντστοουνⁱⁱ, την οποία απέρριψε υποστηρίζοντας ότι η υιοθέτησή της από τον ΟΗΕ είναι «εντε-

λώς αποκομμένη από την πραγματικότητα». Ταυτόχρονα, η ισραηλινή κυβέρνηση και οι δεξιοί υποστηρικτές της έχουν ξεκινήσει μια μακαρθικού τύπου εκστρατεία εναντίον των οργανώσεων προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θεωρώντας τες υπεύθυνες για την επιδείνωση της διεθνούς εικόνας του μετά την εισβολή στη Γάζα. Έτσι, απειλεί πλέον με ποινές φυλάκισης αξιωματούχους ΜΚΟ αν δεν ικανοποιήσουν μία σειρά πολύ αυστηρών προϋποθέσεων για τη δράση τους στη χώρα.

Τέλος, το Ισραήλ προβαίνει στη συστηματική και άμεση ιδιοποίηση των φυσικών πόρων των Παλαιστινίων. Σκάνδαλα όπως η πρόσφατη αποκάλυψη ότι οι Παλαιστίνιοι που εργάζονται στο Ισραήλ έχουν χάσει τουλάχιστον 2,25 δισ. δολάρια τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες, από εισφορές που αναγκαστικά κατέβαλλαν χωρίς να δικαιούνται την αντίστοιχη ασφαλιστική κάλυψηⁱⁱⁱ, αποτελούν μόνο την κορυφή του παγόβουνου. Για μερίδα αναλυτών, μεταξύ των οποίων και ο Νόαμ Τσόμσκι^{iv}, το Ισραήλ ήδη οικειοποιείται τα υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου που βρίσκονται στα χωρικά ύδατα της Γάζας, στο πλαίσιο της απόφασής του να στηρίξει την οικονομία του στο φυσικό αέριο. Μάλιστα, ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η εκμετάλλευση των κοιτασμάτων φυσικού αερίου αποτελεί βασική αιτία για την εισβολή στην περιοχή τον Δεκέμβριο του 2008.

Το σκεπτικό πίσω από αυτές τις δράσεις συνόψισε ο Ισραηλινός υπουργός Εξωτερικών Άβιγκντορ Λίμπερμαν, σε ραδιοφωνική συνέντευξή του πριν από μερικούς μήνες. Όπως δήλωσε, οι άνθρωποι που πιστεύουν ότι το Ισραήλ και οι Παλαιστίνιοι θα μπορούσαν να φτάσουν σε συμφωνία «δεν κατανοούν την πραγματικότητα και παρουσιάζουν παραισθήσεις». «Πρέπει να είμαστε ρεαλιστές: Δεν θα καταφέρουμε να έλθουμε σε συμφωνία για βασικά και φορτισμένα συναισθηματικά ζητήματα, όπως η Ιερουσαλήμ και το δικαίωμα επιστροφής των Παλαιστινίων προσφύγων. Θα είμαι σαφής. Υπάρχουν συγκρούσεις που δεν έχουν επιλυθεί και οι άνθρωποι έχουν μάθει να ζουν με αυτές, όπως εκείνη της Κύπρου» ανέφερε χαρακτηριστικά!

Τα σχόλια του Λίμπερμαν συμβαδίζουν απόλυτα με τον τρόπο σκέψης και της υπόλοιπης ισραηλινής ηγεσίας, στοιχεία για τον οποίο διέκρινε στον Τύπο. Απόρρητο έγγραφο που είδε το φως της δημοσιότητας αναφέρει ότι: «Αν δημιουργηθούν προσδοκίες ότι μπορεί να υπάρξει λύση στη σύγκρουση, μπορεί εκ νέου να δημιουργηθεί απογοήτευση και διάψευση ελπίδων, που θα επιδεινώσει τις σχέσεις μας με τις ΗΠΑ και την Ευρώπη και θα προκαλέσει τη βίαιη αντίδραση των Παλαιστινίων. Μπορούμε να επιτύχουμε μια ενδιάμεση συμφωνία ανάμεσα στις δύο πλευρές, χωρίς να επιλύσουμε τα βασικά ζητήματα, όπως η Ιερουσαλήμ, το δικαίωμα επιστροφής των προσφύγων και τα σύνορα – αυτό είναι το μέγιστο που μπορούμε να επιτύχουμε ρεαλιστικά και είναι πολύ σημαντικό να πείσουμε γι' αυτό την Αμερική και την Ευρώπη».

Η διγλωσσία του αμερικανικού παράγοντα

Στην πολιτική αυτή το Ισραήλ ουσιαστικά χαίρει της συμπαράστασης των Ηνωμένων Πολιτειών, παρότι οι πιέσεις της κυβέρνησης Ομπάμα για προώθηση της ειρηνευτικής διαδικασίας έχουν μειώσει τη δημοτικότητα του μεταξύ των Ισραηλινών στο 6-10%. Όπως αναφέρει ο Μαργουάν Μπισχάρα, ο Μπαράκ Ομπάμα είχε αρχικά εντάξει το παλαιστινιακό ζήτημα στο πλαίσιο των θεμάτων που αφορούν την αμερικανική εθνική ασφάλεια, πεπεισμένος από συμβούλους του, όπως ο Μπρεζίνσκι, ότι η ισραηλινή κατοχή εναντιώνεται στα συμφέροντα των ΗΠΑ, που εμπλέκονται σε δύο πολέμους στην περιοχή^{vi}.

Κατά τους πρώτους μήνες τους στην εξουσία, τόσο ο Αμερικανός Πρόεδρος όσο και η υπουργός Εξωτερικών Χίλαρι Κλίντον ζητούσαν τον ολοκληρωτικό τερματισμό της δραστηριότητας των Ισραηλινών εποίκων. 35 φορές διακόπηκε η ομιλία του Ομπάμα στο Κάιρο τον περασμένο Μάιο, απ' τα χειροκροτήματα, τις επιδοκιμασίες και τις εκδηλώσεις αγάπης του αραβικού κοινού, που πίστευε πως ένας νέος άνεμος ειρήνης θα πνεύσει πάνω από τη Μέση Ανατολή. Τρεις μόλις μήνες χρειάστηκαν για να προσγειωθούν στην πραγματικότητα. Στην τριμερή συνάντηση Ομπάμα, Νετανιάχου και Αμπάς στη Νέα Υόρκη τον Σεπτέμβριο, ο Ομπάμα ζήτησε τον «περιορισμό» κι όχι το «πάγωμα» των εποικισμών. Μια μέρα αργότερα, απαίτησε οι Παλαιστίνιοι να σταματήσουν να υποκινούν την ένταση, αντιμετωπίζοντάς τους για μια ακόμη φορά ως ισότιμο μέλος σε μια διακρατική σύγκρουση κι όχι ως απομονωμένο λαό υπό κατοχή, και χωρίς παράλληλα καμιά αναφορά στην υφαρπαγή των εδαφών τους. Επέμεινε στη δημιουργία ενός «ανεξάρτητου Παλαιστινιακού κράτους με συνεχόμενη επικράτεια», γνωρίζοντας ότι κάτι τέτοιο θα ήταν εφικτό μόνο με την καταστροφή σημαντικού τμήματος των Ισραηλινών οικισμών και του Τείχους του Αίσχους στη Δυτική Όχθη. Σε συνέντευξή του στο Fox News σημείωσε ότι η κατασκευή επιπλέον οικισμών καθιστά δύσκολη την επιβολή ειρήνης στην περιοχή και «πικραίνει τους Παλαιστίνιους». Έσπευσε όμως να προσθέσει ότι η ασφάλεια του Ισραήλ αποτελεί «ζωτικό εθνικό συμφέρον για τις Ηνωμένες Πολιτείες».

Η αμερικανική διγλωσσία έγινε ακόμα πιο εμφανής όταν η Χίλαρι Κλίντον στην Ιερουσαλήμ υποστήριξε την ισραηλινή άρνηση να σταματήσει τους εποικισμούς. Πόσο δε μάλλον με την κατάπτυστη αμερικανική στάση απέναντι στην έκθεση του Ρίτσαρντ Γκόλντστοουν για τα ισραηλινά εγκλήματα κατά την εισβολή στη Γάζα. Οι ΗΠΑ όχι μόνο καταψήφισαν την υιοθέτηση από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ των συμπερασμάτων του Γκόλντστοουν, αλλά επιχείρησαν και να τη δυσφημίσουν: Η Βουλή των Αντιπροσώπων τη χαρακτήρισε «μονόπλευρη και διαστρεβλωμένη». Ο Ισραηλινός πρέσβης στις ΗΠΑ ήταν τόσο ικανοποιημένος ώστε δήλωσε πως η αμερικανική θέση «θα μπορούσε να έχει σχεδιαστεί στο Τελ Αβίβ, ήταν τόσο εξαιρετι-

κή». Την ίδια στιγμή, οι ΗΠΑ συνεχίζουν να αρνούνται τις συνομιλίες με τη Χαμάς, ενώ έχουν υποστηρίξει τη σημαντική αύξηση της στρατιωτικής βοήθειας προς το Ισραήλ για τα επόμενα 10 χρόνια^{vii}.

Τα περισσότερα μέσα ενημέρωσης ερμήνευσαν αυτή τη στάση ως αμερικανική ανικανότητα να αντιμετωπίσει με πυγμή το Ισραήλ, ώστε αυτό να μετακινηθεί από τις αδιάλλακτες θέσεις του. Την εικόνα αυτή ενίσχυσε και ο Νετανιάχου, ο οποίος πριν από το ταξίδι του στη Νέα Υόρκη παρομοίωσε τον εαυτό του με τον Ποπάι, που ηρωικά αντιστέκεται στην αμερικανική πίεση να μειώσει τους ισραηλινούς εποικισμούς. Η ερμηνεία όμως αυτή παρουσιάζει κενά – κυρίως παραγνωρίζει τα κοινά συμφέροντα των δύο κρατών, που τα καθιστούν συμμάχους. Καταρχάς, το Ισραήλ λειτουργεί ως προκεχωρημένο φυλάκιο των ΗΠΑ για τον έλεγχο των πλουτοπαραγωγικών πόρων της Μέσης Ανατολής^{viii}. Παρέχει στις ΗΠΑ μια στρατηγικής θέσης βάση για τη φύλαξη, παραγωγή και κατανάλωση όπλων, καθώς και για την ανταλλαγή πληροφοριών. Επίσης, και τα δύο κράτη επιθυμούν την αποδυνάμωση των ριζοσπαστικών αραβικών καθεστώτων. Όμως οι σχέσεις μεταξύ τους δεν είναι ισοτιμες. Όταν αποκλίνουν τα συμφέροντα των δύο, τότε γίνεται εμφανές «ποιος ελέγχει ποιον». Όταν, λόγου χάρη, τέθηκε το ζήτημα της πώλησης ισραηλινής στρατιωτικής τεχνολογίας στην Κίνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες ανάγκασαν το Ισραήλ να ακυρώσει τη συμφωνία του με τους Κινέζους, να ζητήσει δημόσια συγγνώμη και να απομακρύνει ανώτατους αξιωματούχους στον τομέα της Άμυνας^{ix}.

Το γεγονός αυτό αφήνει ένα παράθυρο ευκαιρίας για αύξηση των αμερικανικών πιέσεων στο Ισραήλ – ιδιαίτερα όταν εκείνο υπερβαίνει τα εσκαμμένα, όπως με την πρόσφατη δολοφονία του Μαχμούντ αλ Μαμπχούχ από τη Μοσάντ στο Ντουμπάι. Λίγο μετά τη δολοφονία, 54 μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων υπέγραψαν αίτηση προς τον Ομπάμα για την άρση του αποκλεισμού της Γάζας, ενώ ο αμερικανικός Τύπος επισήμανε πως το Ισραήλ πλέον θυμίζει τον απερίσκεπτο Γολιάθ και όχι τον μαχόμενο Δαβίδ. Ωστόσο, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν τόσο έντονες αντιδράσεις ύστερα από τόσο προκλητικές ενέργειες σηματοδοτούν μια πραγματικά θετική αλλαγή στην αμερικανική εξωτερική πολιτική.

Στην πολιτική αυτή καθοριστικό ρόλο φέρεται να παίζει το ισραηλινό λόμπι στις ΗΠΑ. Τα εσωτερικά μέτωπα του Αμερικανικού προέδρου είναι πολλά και δύσκολα μπορεί κάποιος να τα υπερβεί, γι' αυτό και θεωρείται αναγκαία η υποστήριξη των πολυάριθμων Εβραίων ψηφοφόρων και της άκρως συντηρητική οργάνωσή τους, AIPAC. Για ορισμένους, το AIPAC έχει τον έλεγχο της Γερουσίας και της Βουλής των Αντιπροσώπων – άποψη που καθιερώθηκε το 2006 ύστερα από άρθρο των συντηρητικών ρεαλιστών Τζον Μερσάιμερ και Στίβεν Βαλτ. Οι δύο αυτοί πολιτικοί επιστήμονες υποστήριζαν ότι το ισραηλινό λόμπι έχει επιτύχει να αποσιωπήσει κάθε είδους κριτική απέναντι στο Ισραήλ. Ωστόσο, δεδομένου ότι το Ισραήλ χρειάζεται τις ΗΠΑ για να επιβιώσει ενώ οι ΗΠΑ δεν χρειάζονται το Ισραήλ, όσο

ισχυρό κι αν είναι, το ΑΙΡΑC δεν είναι παντοδύναμο. Εξάλλου, εδώ και ενάμισι περίπου χρόνο, έχει σταματήσει να είναι το μόνο βασικό στην εκπροσώπηση των ισραηλινών συμφερόντων.

Το εναλλακτικό «πρόσωπο» του Ισραήλ στις ΗΠΑ λέγεται J Street και διακηρύττει ότι «το να είσαι φιλοϊσραηλινός δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να ασκείς κριτική στο Ισραήλ. Δεν σημαίνει ότι πρέπει να υιοθετείς την κομματική γραμμή και ότι υποστηρίζεις το Ισραήλ, είτε πράττει σωστά είτε λάθος»^x. Η οργάνωση αυτή, που διπλασίασε τη χρηματοδότησή της σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, τήρησε κριτική στάση απέναντι στην εισβολή στη Γάζα καλώντας για «άμεση, ισχυρή διπλωματική διαμεσολάβηση», ενώ υποστηρίζει τις συνομιλίες με τη Χαμάς διά μεσολαβητών. Η στάση του J Street οφείλεται προφανώς στην αντίληψη των αδιεξόδων της πολιτικής Νετανιάχου. Μπορεί όμως αυτό το λόμπι να δημιουργήσει ένα νέο ρεύμα στις σχέσεις Ισραήλ και Ηνωμένων Πολιτειών; Για να το κατορθώσει, πρέπει να αποκτήσει ξεκάθαρη καταργητική στάση –κάτι που το J Street δεν έχει κάνει ακόμα– και όχι απλώς να παίρνει σκληροπυρηνικές θέσεις, να τις αμβλύνει και να τις ωραιοποιεί.

Η στρατηγική συμμαχία των δύο χωρών παραμένει η απτή πραγματικότητα. Ιδιαίτερα μετά την 11η Σεπτεμβρίου, η οποία επέτρεψε στο Ισραήλ να προβληθεί ως σύμμαχος της Δύσης στον «Πόλεμο των Πολιτισμών» με το «εξτρεμιστικό Ισλάμ». Εάν οι ΗΠΑ ήθελαν πραγματικά να επιβάλουν μια αλλαγή στο Παλαιστινιακό, θα μπορούσαν να απειλήσουν με άρση της στρατιωτικής, οικονομικής και πολιτικής υποστήριξης που προσφέρουν στο Ισραήλ. Όσο δεν πραγματοποιείται αυτό, δεν δίνεται περιθώριο στην «Τόλη της Ελπίδας» για δίκαιη λύση στο Παλαιστινιακό.

Οι αδυναμίες της παλαιστινιακής ηγεσίας

Οι θέσεις των ξένων δυνάμεων φυσικά δυσχεραίνουν κάθε είδους συζήτηση για την επίλυση του Παλαιστινιακού. Ωστόσο, ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα είναι η στάση της ίδιας της ηγεσίας των Παλαιστινίων, που τυπικά βρίσκεται στα χέρια του Μαχμούντ Αμπάς.

Η ποιότητα της ηγεσίας του Αμπάς φάνηκε από την πρώτη στιγμή του διορισμού του στη θέση του πρωθυπουργού το 2003. Ήδη από τότε δέχθηκε μεγάλες επικρίσεις. Λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, εμφανίστηκε δίπλα στον Σαρόν και τον Μπους, εκφωνώντας μια ομιλία η οποία φαινόταν να «έχει γραφτεί από κατώτατο αξιωματούχο του Στέιτ Ντιπάρτμεντ –χωρίς καμία αναφορά στα δεινά των Παλαιστινίων»^{xi}. Το 2006 συνεργάστηκε με τις ΗΠΑ και το Ισραήλ προκειμένου να ανατρέψει τη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση της Χαμάς, ενώ στη συνέχεια μόνο που δεν υιοθέτησε την ισραηλινή πολιτοκρία της Γάζας: έφτασε στο

σημείο να διατάξει τον εκπρόσωπο της Παλαιστινιακής Αρχής στον ΟΗΕ να μπλοκάρει απόπειρα του Κατάρ και της Ινδονησίας να εξασφαλίσουν ψήφισμα από το Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο θα εξέφραζε ανησυχία για την «επαπειλούμενη ανθρωπιστική κρίση». Η πρόσφατη απόπειρά του να καθυστερήσει τη συζήτηση της έκθεσης Γκόλντστοουν για πιθανά εγκλήματα πολέμου κατά την ισραηλινή επίθεση στη Γάζα μείωσε κατακόρυφα τη δημοτικότητά του. Παλαιστίνιοι στη Γάζα πέταγαν παπούτσια στις αφίσες του και τον χαρακτήριζαν «προδότη». Η Συρία ακύρωσε μια προγραμματισμένη επίσκεψή του στη Δαμασκό και ένα ισραηλινοαραβικό πολιτικό κόμμα τον προέτρεψε να παραιτηθεί. Τελικά, ο Αμπάς «τη γλίτωσε» διατάσσοντας «έρευνα» για το πώς η κυβέρνησή του προχώρησε σε αυτή την ενέργεια. Ωστόσο η νομιμοποίησή του ακόμα και για τους ψηφοφόρους της Φατάχ είχε ήδη δεχτεί ανεπανόρθωτο πλήγμα.

Θα μπορούσε κάποιος άλλος στη θέση του να προωθήσει πιο σωστά την ειρηνευτική διαδικασία; Από τη στιγμή της δημιουργίας της, η Παλαιστινιακή Αρχή είχε μεταβατικό ρόλο. Θα αποτελούσε το ενδιάμεσο στάδιο πριν από την ευκαταία ίδρυση ενός ανεξάρτητου παλαιστινιακού κράτους. Γι' αυτό άλλωστε και στελέχη της Χαμάς επιθυμούν να ενταχθούν σ' αυτή για να την ενισχύσουν. Ωστόσο, έτσι όπως εξελίχθηκε μέσα στον χρόνο, η λειτουργία της πρακτικά άλλαξε. Κατέληξε να συνδράμει απλώς στη διαχείριση των καθημερινών υποθέσεων του πληθυσμού, στην αποφυγή της συζήτησης για τους Παλαιστίνιους που ζουν ως πολίτες β' κατηγορίας μέσα στο Ισραήλ, καθώς και στη διακοπή κάθε κουβέντας για όσους βρίσκονται στην εξορία εδώ και έξι δεκαετίες. Μέχρι σήμερα, η Αρχή έχει καταπνίξει τη λαϊκή δυσανεμία· έχει καταπιέσει την ένοπλη αντίσταση· ανέθεσε τη διαχείριση ζωτικών πόρων, όπως το νερό, σε «κοινές επιτροπές», όπου το Ισραήλ διατηρεί το δικαίωμα βέτο· πολέμησε λυσσαλέα τη Χαμάς, η οποία απείλησε τα ισραηλινά προνόμια. Ποιος είναι ο λόγος; Σύμφωνα με τον Ρεζίζ Ντεμπρέ, είναι ότι το status quo παρέχει στις ελίτ της Παλαιστινιακής Αρχής στη Ραμάλα «ένα μέσο διαβίωσης, ανώτερη κοινωνική θέση, αξιοπρέπεια και λόγο ύπαρξης»^{xii}.

Με λίγα λόγια, ο Ντεμπρέ υποστηρίζει πως ο Αμπάς λειτουργεί ως εκπρόσωπος μιας παλαιστινιακής αστικής τάξης, τα συμφέροντα της οποίας εξυπηρετούνται από την κατοχή. Όπως αναφέρει αναλυτικά ο Ραμζί Μπαρουντ^{xiii}, «η μετά Όσλο εποχή ευνόησε τη δημιουργία μιας τάξης επιχειρηματιών, που είτε είναι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι στην Παλαιστινιακή Αρχή και τη Φατάχ είτε συνδέονται στενά μαζί τους. Πολλά από τα δισεκατομμύρια δολάρια διεθνούς βοήθειας που έφτασαν στην Παλαιστίνη μετά το Όσλο βρέθηκαν σε ιδιωτικούς τραπεζικούς λογαριασμούς. Ο πλούτος δημιούργησε ακόμα περισσότερο πλούτο και οι εταιρείες «εισαγωγών –εξαγωγών» ξεπήδησαν σαν τσουνκίδες ανάμεσα στα φτωχικά σπίτια των προσφύγων στα Κατεχόμενα. Αυτή η τάξη επιχειρηματιών [...] χαρακτηρίστηκε από υπέρμετρη διαφθορά και φυσικά βρήκε συμμάχους στο Ισραήλ. Η Παλαι-

στινιακή Αρχή έγινε ενδοτική, όχι από τον ίδιο τον φόβο του Ισραήλ, αλλά από τον φόβο ότι η οργή του θα ήταν κακή για τις δουλειές, τη ροή εξωτερικής βοήθειας κι επομένως συμβολαίων». Κι επειδή η διαφθορά δεν γνωρίζει γεωγραφικά όρια, άγγιξε και τους εκπροσώπους της Παλαιστινιακής Αρχής στο εξωτερικό. Εκατομμύρια άνθρωποι διαδήλωναν για τη Γάζα και τα θύματά της, σε πορείες όπου δεν εμφανίστηκαν καν οι πρεσβευτές των Παλαιστινίων. Συχνά τέτοιοι διπλωμάτες συμμετείχαν σε διεθνή φόρα, όχι για να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία και να εγείρουν αλληλεγγύη προς τον λαό τους αλλά για να επιτεθούν στους Παλαιστίνιους της Χαμάς. Ο Αμπάς αντιπροσωπεύει μια ολόκληρη γενιά και, αν φύγει από τη θέση του, υπάρχει κίνδυνος να τον αντικαταστήσει είτε ο Μοχάμεντ Νταχλάν, ο εγγέφαλος του προάξικοπήματος κατά της Χαμάς, ή ακόμα και ο Μαχμούντ Χαμπάς, ο οποίος καλούσε τους Παλαιστίνιους στη Γάζα να ξεγερθούν κατά της Χαμάς, ενόσω το Ισραήλ σφυροκοπούσε με τις βόμβες του σπίτια, σχολεία και υποδομές. Αυτά είναι, δυστυχώς, τα πρόσωπα που στηρίζονται από τις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ισραήλ – και όχι προσωπικότητες όπως ο φυλακισμένος απ' την κατοχική δύναμη Μαργουάν Μπαργκούτι, ο οποίος χαίρει της συλλογικής εκτίμησης του παλαιστινιακού λαού.

Στα τέλη της προηγούμενης χρονιάς η στιγμή της αποχώρησης του Αμπάς δεν φαινόταν ιδιαίτερα μακρινή. Η θητεία του είχε λήξει από τις 9 Ιανουαρίου 2009 (όταν διόρισε τον Σαλάμ Φαγιάντ στη θέση του πρωθυπουργού χωρίς επικύρωση από το παλαιστινιακό κοινοβούλιο). Ο Αμπάς την παρέτεινε για έναν ακόμα χρόνο, προκειμένου να διοργανώσει τις επόμενες προεδρικές και βουλευτικές εκλογές. Η προεδρία του (μαζί με τη θητεία του κοινοβουλίου) θα έληγε εκ νέου στις 25 Ιανουαρίου 2010, ενώ ο ίδιος ο Αμπάς είχε δηλώσει πως δεν επιθυμεί την επανεκλογή του, λόγω της απογοήτευσής του με την ειρηνευτική διαδικασία. Ωστόσο, αφού ανέβαλε επ' αόριστον τις εκλογές που είχαν προγραμματιστεί για εκείνο τον μήνα, δήλωσε ότι σκοπεύει να διατηρήσει τη θέση του μέχρι να διεξαχθεί η εκλογική αναμέτρηση και ότι αυτό θα γινόταν μετά την επίτευξη συμφωνίας με τη Χαμάς. Σύμφωνα με την *Washington Post*, η εξέλιξη αυτή οφείλεται στην επιθυμία της Παλαιστινιακής Αρχής να διατηρήσει τον Αμπάς στην προεδρία, μέχρι να μεταφέρει την εξουσία από το παλαιστινιακό κοινοβούλιο στο δικό της Κεντρικό Συμβούλιο – σχέδιο που, αν όντως ισχύει, στοχεύει ξεκάθαρα να κρατήσει την ίδια ελίτ στην εξουσία και να παραμερίσει τη Χαμάς με την πρόφαση της αποφυγής «συνταγματικής κρίσης».

Η κατάσταση αυτή έχει φέρει τη Χαμάς προ δύσκολων αποφάσεων. Σε αντίθεση με την Παλαιστινιακή Αρχή, η δική της δημοτικότητα συνεχώς ενισχύεται μετά την εισβολή στη Γάζα (χάρη σε κινήσεις όπως λόγου χάρι η ανταλλαγή ενός βίντεο του αιχμάλωτου Ισραηλινού στρατιώτη Γκιλάντ Σαλίτ με την απελευθέρωση 20 Παλαιστινίων κρατούμενων γυναικών). Το φθινόπωρο η Χαμάς είχε κάθε πρό-

θεση να συνεχίσει τις συνομιλίες με τη διαμεσολάβηση της Αιγύπτου για συμφιλίωση με τη Φατάχ. Οι συνομιλίες βασίζονταν σε αιγυπτιακές προτάσεις τεχνοκρατικού χαρακτήρα, που είχαν να κάνουν με το μηχανισμό των εκλογών, τη δημιουργία κοινών επιτροπών κ.ο.κ., χωρίς να λύνουν τις ουσιαστικές πολιτικές και φιλοσοφικές διαφορές των δύο οργανώσεων για τον ρόλο της αντίστασης και του ένοπλου αγώνα. Επίσης, δεν έκαναν καμιά νύξη για τον συντονισμό της Παλαιστινιακής Αρχής με το Ισραήλ σε θέματα ασφαλείας, ο οποίος έχει οδηγήσει στη σύλληψη πολλών Παλαιστίνιων αγωνιστών και το κλείσιμο πολλών παλαιστινιακών οργανώσεων. Η Χαμάς όμως τηρούσε θετική στάση απέναντί τους, καθώς η συμφιλίωση θα της επέτρεπε να έχει επιτέλους λόγο στην «ειρηνευτική διαδικασία». Ο Αμπάς, από την άλλη, ήταν λιγότερο θετικός σε αυτή την προοπτική, αντιδρώντας στην αντιμετώπιση της Χαμάς ως πολιτικής δύναμης που χαίρει λαϊκής νομιμότητας^{xiv}.

Ωστόσο, μετά το φιάσκο που ακολούθησε τη στάση του Αμπάς απέναντι στην έκθεση Γκόλντστοουν, εκείνος είχε την ανάγκη της Χαμάς. Και η οργάνωση βρέθηκε στη θέση να μην μπορεί να ζητά «ενότητα» και «συμφιλίωση» με ανθρώπους που θεωρεί προδότες. Οι συνομιλίες αναβλήθηκαν και η Χαμάς βρέθηκε αντιμετώπιση με το δίλημμα: θα συνεχίσει τους διπλωματικούς ελιγμούς για συμφιλίωση ή θα επιχειρήσει να ενώσει τους Παλαιστίνιους ενάντια στον Μαχμούντ Αμπάς; Η ανάδειξη του διαδόχου του θα παίξει καθοριστικό ρόλο για τις μελλοντικές κινήσεις της.

Όλα αυτά διεξάγονται σε μια κρίσιμη καμπή. Ο πρόωρος θάνατος των έμμεσων συνομιλιών φέρνει και πάλι στο προσκήνιο το θέμα της στρατηγικής των Παλαιστίνιων για τον τερατισμό των δεινών τους. Πριν από λίγους μήνες, η επίσημη ηγεσία τους έριξε ξανά στο τραπέζι την πρόταση να προσφύγει στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ για την αναγνώριση ενός παλαιστινιακού κράτους. Δεν είναι η πρώτη φορά που οι Παλαιστίνιοι ανακοινώνουν πως θα καταφύγουν σε μονομερή διακήρυξη ανεξαρτησίας, εφόσον το ξαναεκάναν συμβολικά το 1988. Είναι επίσης μια κίνηση με αμφισβητούμενο αποτέλεσμα, εφόσον δεν θα βοηθήσει σε τίποτα την πλειοψηφία των Παλαιστίνιων – τόσο εκείνων που ζουν στην εξορία από το 1948, όσο και τη σημαντική παλαιστινιακή μειονότητα μέσα στο Ισραήλ. Άλλωστε, αυτό ήταν ανέκαθεν το πρόβλημα με τη λύση των δύο κρατών, την οποία πρόσφατα αμφισβήτησε και ο ίδιος ο επικεφαλής των Παλαιστίνιων στις διεθνείς διαπραγματεύσεις, Σαέμπ Ερεκάτ. Όπως δήλωσε, η επιμονή του Ισραήλ να κρατήσει τον έλεγχο μεγάλων περιοχών της Δυτικής Όχθης καθιστά αδύνατη τη δημιουργία ενός ξεχωριστού παλαιστινιακού κράτους. «Οι Παλαιστίνιοι θα πρέπει να επαναθέσουν την προσοχή τους στη λύση του ενός ενιαίου κράτους, όπου οι μουσουλμάνοι, οι Εβραίοι και οι χριστιανοί θα μπορούν να ζουν ισότιμα»^{xv}.

Οι υπέρμαχοι της λύσης της μονομερούς διακήρυξης ανεξαρτησίας υποστηρίζουν ότι θα βοηθούσε την ειρηνευτική διαδικασία, εάν εκείνη είχε τη μορφή συνομιλιών μεταξύ δύο κρατών κι όχι τη μορφή διαμόρφωσης των προϋποθέσεων ίδρυσης ενός κράτους. Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας θα επανακαθόριζε την ισραηλινή κατοχή ως εισβολή, θα νομιμοποιούσε την αντίσταση και θα προκαλούσε διαφορετική και πιο αποτελεσματική μεσολάβηση από την πλευρά των Ηνωμένων Εθνών. Οι αντίπαλοί της όμως διαφωνούν. Το παράδειγμα του Απαρτχάιντ στη Νότια Αφρική δείχνει ότι, όταν ένας λαός είναι πολιτικά αδύναμος και απομονωμένος, όταν δεν είχε ποτέ δικό του κράτος και δεν έχει κάποιο ισχυρό σύμμαχο σε διεθνές επίπεδο, θα μπορούσε να αποβεί μοιραία η ανακήρυξη ή η αποδοχή της «ανεξαρτησίας» σε αποκομμένους θύλακες που δεν χαίρουν εθνικής κυριαρχίας, που περιβάλλονται και ελέγχονται από μια επιθετική πυρηνική δύναμη. Μια τρίτη επιλογή που ακούγεται τελευταία είναι η ολοκληρωτική κατάργηση της Παλαιστινιακής Αρχής – κίνηση την οποία ο πολιτικός επιστήμονας Νέιθαν Μπράουν υποστήριξε λέγοντας ότι η Π.Α. δεν είναι «ούτε παλαιστινιακή ούτε αρχή», αλλά μάλλον ένα «διεθνώς υποστηριζόμενο και εν μέρει διεθνώς χρηματοδοτούμενο προτεκτοράτο το οποίο διοικεί κάποιες παλαιστινιακές πόλεις»^{xvi}.

Ανεξάρτητα από τα διλήμματα για το ποια είναι η καλύτερη παλαιστινιακή στρατηγική στην υψηλή διπλωματία, πρέπει να επιδιωχθεί μια εναλλακτική διαδικασία, η οποία είναι πιθανόν η μόνη ελπιδοφόρα: η δημιουργία ενός ευρέως και νόμιμου (για τη διεθνή κοινή γνώμη) κινήματος λαϊκής αντίστασης, το οποίο θα κινητοποιήσει ολόκληρη την παλαιστινιακή κοινωνία. Ο παλαιστινιακός λαός είναι διαχωρισμένος σε ένα κομμάτι που ζει υπό στρατιωτική κατοχή, ένα κομμάτι που ζει στην εξορία κι ένα κομμάτι που ζει ως καταπιεσμένη μειονότητα στο Ισραήλ. Αυτό που απαιτείται είναι να βρεθεί ένα νέο επίκεντρο στον αγώνα τους, με το οποίο θα μπορούν να ταυτιστούν όλοι, συλλογικά και εξίσου. Εκεί που απέτυχαν οι κυβερνήσεις, οι πολίτες μπορούν να επιφέρουν την αλλαγή. Και σε διεθνές επίπεδο, υπάρχει θέληση στήριξής τους. Τα πλοία του Free Gaza Movement έσπασαν στην πράξη τον ναυτικό αποκλεισμό της Γάζας τον Αύγουστο του 2008. Με το Gaza Freedom March τον Δεκέμβριο του 2009, ακτιβιστές από 40 και πλέον χώρες επιχείρησαν να ανατρέσουν στην πράξη την πολιορκία της ίδιας περιοχής, συναντώντας την άγρια καταστολή των αιγυπτιακών αρχών. Σύμφωνα, ένας νέος στολίσκος από επιβατικά και φορτηγά πλοία θα επιχειρήσει να εισέλθει στα χωρικά ύδατα της Λωρίδας της Γάζας, χωρίς καμιά διαπραγματεύση με το Ισραήλ. Η ελληνική αλληλεγγύη είναι όχι απλώς ενδεδειγμένη αλλά απολύτως απαραίτητη.

Σημειώσεις

- i. http://www.democracynow.org/2009/10/21/israeli_journalist_amira_hass.
- ii. Η έκθεση Γκόλντστοουν συμπέρανε ότι το Ισραήλ «είχε προβεί σε πράξεις που ισοδυναμούν με εγκλήματα πολέμου, πιθανόν με εγκλήματα κατά τις ανθρωπότητας», χρησιμοποιώντας δυσανάλογη δύναμη, στοχεύοντας εσκεμμένα κατά πολιτών, χρησιμοποιώντας τους Παλαιστίνους ως ανθρωπίνες ασπίδες και καταστρέφοντας την υποδομή της Γάζας» κατά την εισβολή του εκεί τον Δεκέμβριο του 2008.
- iii. <http://mrzine.monthlyreview.org/2010/cook040210.html>.
- iv. Noam Chomsky, “Do We Face a Real Confrontation with Israel?”, *Z Magazine*, 8 Ιουνίου 2009.
- v. *Καθημερινή*, «Ομπάμα και Ρούζβελτ», 4 Νοεμβρίου 2009.
- vi. <http://english.aljazeera.net/focus/imperium/2010/01/201017114149758935.html>.
- vii. Stephen Zunes, “Foreign Policy in Focus”, 4 Μαρτίου 2009.
- viii. Όπως εξηγεί ο Stephen Shalom στο Znet (“The United States and Gaza”, 05/05/2009): «Κάποιες φορές υποστηρίζεται ότι αν οι ΗΠΑ ενδιαφέρονταν πραγματικά για τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής θα υποστήριζαν τους Άραβες αντί για το Ισραήλ. Όμως αυτός δεν είναι ο σωστός τρόπος αντιμετώπισης των πραγμάτων. Δεν τίθεται ζήτημα Ισραήλ εναντίον Αράβων, αλλά Ισραήλ και φιλοαμερικανών ολιγαρχών του πετρελαίου εναντίον κάθε ριζοσπαστικού και εθνικιστικού αραβικού καθεστώτος το οποίο μπορεί να απειλήσει τον αμερικανικό έλεγχο του πετρελαίου. Το 1959, όταν τόσο στην Αίγυπτο όσο και στο Ιράκ κυριαρχούσαν εθνικιστικά καθεστώτα, ένα μνημόνιο του αμερικανικού Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας ανέφερε ότι: αν επιλέξουμε να αντιμετωπίσουμε τον ριζοσπαστικό αραβικό εθνικισμό και να κρατήσουμε το πετρέλαιο του Περσικού Κόλπου με τη βία αν χρειαστεί, συνεπάγεται ότι θα υποστηρίξουμε το Ισραήλ ως τη μόνη ισχυρή φιλοδυτική δύναμη που έχει απομείνει στην Εγγύς Ανατολή».
- ix. Βλ. <http://www.forward.com/articles/2014/>.
- x. *New York Times*, “The New Israel Lobby”, 13 Σεπτεμβρίου 2009.
- xi. Osamah Khalil, “A poverty of leadership”, *The Electronic Intifada*, 7 Οκτωβρίου 2009.
- xii. Saree Makdisi, “Time to re-engage with people power”, *The Electronic Intifada*, 5 Οκτωβρίου 2009.
- xiii. <http://www.countercurrents.org/baroud161009.htm>.
- xiv. Ali Abunimah, “After Goldstone, Hamas faces fateful choice”, *The Electronic Intifada*, 9 Οκτωβρίου 2009.
- xv. <http://www.democracynow.org/2009/11/5/headlines#5>.
- xvi. Ben White, “A desperate throw of the dice”, *The Electronic Intifada*, 24 Νοεμβρίου 2009.